

ALGIMANTAS DZIEGORAITIS IR KAI KURIOS NŪDIENOS AKTUALIJOS TEISĖS POŽIŪRIU

Alfonsas Vaišvila

Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklas

Viešosios teisės institutas

Elektroninis paštas alfonsas@mruni.eu

Pateikta 2024 m. spalio 10 d., parengta spaudai 2024 m. spalio 25 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-02

Naudodamasis proga dalyvauti leidinyje, skirtame Algimantui Dziegoraičiui, šiai šviešiai asmenybei atminti, galvojau, kokia tema būtų artimiausia gerbiamo Kolegos dvasiai ir kuriai jis, žiūrėdamas į mus iš amžinybės, „pritartų“ arba net pats pageidautų dalyvauti ją aptariant. Tačiau apsispręsti nelengva, nes Algimantas Dziegoraitis priklausė kultūrologiniai orientuotiems teisininkams, kuriems buvo sudėtinga „sutilpti“ buvusioje etatistinėje sovietų teisinėje sistemoje, pagrįstoje valdžios prioritetu, teisę tapatinusioje su bet kokio turinio įstatymu. Teisė A. Dziegoraičiui – tai ne bet kokia valstybės valdžios valia, išreikšta įstatymu, o prigimtines žmogaus teises pripažįstanti elgesio taisyklė, turinti leidimų-paliepimų proporcingumo pavidalą, orientuojantį skirtingų interesų žmones kompromisui, o per jį – santarvei ir sugyvenimui.

Sovietmečio aplinkoje, kurioje vyravo nepagarba asmeniui ir teisei, A. Dziegoraitis nesiekė valstybinės tarnybos (trumpai ėjo Teisingumo ministro pavaduotojo pareigas). Jis rinkosi advokato profesiją, kad būtų arčiau žmonių, ypač tų, kurie kokiu nors būdu konfliktavo su sovietiniu režimu, talkintų jiems ginant savo teises. Tai iš dalies rodė ir jo Leningrado universitete apginta disertacija aniems laikams kiek neįprasta tema „Konkursas tarybinėje civilinėje teisėje“. Konkursas savo prigimtimi – demokratinė sąvoka, orientuojanti į pasirinkimo galimybę ir teisę. Sovietinėje sistemoje, kurioje viskas buvo griežtai reglamentuota ir galiojo principas: „draudžiama viskas, kas nėra įstatymu tiesiogiai leidžiama“, tai buvo kažkas naujo ir ateities požiūriu viltingo.

A. Dziegoraičio pažintinių interesų ratą, kuris apėmė ne vien tik jurisprudenciją,

liudijo ir jo kruopščiai kaupia didžiulė asmeninė biblioteka, kurioje itin gausu buvo įvairios tematikos literatūros, ypač leistos tarpukario Lietuvoje, kurioje teisė dažniausiai buvo aptarinėjama bendrame Lietuvos ir Vakarų kultūros kontekste. Tai nebuvo kolekcininko aistra, o nuolatinis siekis kaupti žinias savo humanistinei erudicijai plėsti, ieškoti idėjų ir argumentų rengiamiems moksliniams straipsniams, taip pat savo kaip advokato kalbų įtaigumui teismuose sustiprinti.

Atsikūrus nepriklausomai Lietuvai, tęsdamas šią vertybinę liniją A. Dziegoraitis daug rašė apie teisės viršenybę grindžiamą teisinę valstybę, leido žurnalą *Lietuvos advokatūra*, vadovavo jo redkolegijai. Advokatūrai kėlė užduotį tapti realia atsvara kaltintojo vienašališkumui, kvietė ją vadovautis ne tik teisėtumo, bet ir teisingumo principais. Formavo teisei valstybei būdingą advokato idealą, grindžiamą ne tik solidžiu teisiniu išsilavinimu, bet ir nuodugniu pažinimu tos gyvenamos epochos, kurioje veikia pati teisinė sistema¹.

Orientuojantis į šią A. Dziegoraičio plėtotos teisės kaip vyraujančios vertybės intenciją, bandoma aptarti kai kurias dabartines politines, teises aktualijas siekiant įsitikinti šios krypties metodologiniu veiksmingumu atpažįstant kai kurias jų santykio su teise tendencijas.

Naujos kėsinimosi formos į teisę kaip vertybę. Pastaruoju metu dėl tam tikrų įvykių pasaulyje domėjimasis tarptautine teise, jos likimu tampa aktualesnis negu domėjimasis vidaus teisės problemomis, nes tarptautinių santykių pokyčiai kėsinasi į daugelio žmonių egzistencines teises. Tai pirmiausia susiję ir su atbundančia tendencija vėl tapatinti teisę su bet kokio turinio įstatymu, grupine nauda. O tai reiškia teisės vaidmens daryti poveikį žmonių elgesio socialumui menkėjimą. Antai šiuolaikinė Putino Rusija, kartodama nacistinės Vokietijos tradiciją, teise laiko visa tai, kas naudinga Rusijai. Jei tarptautinė teisė draudžia kėsintis į Ukrainos suverenitetą, tai tokios tarptautinės teisės Putino Rusija nepripažįsta, bet kai Vakarų šalys, baudamos agresorę, ketina nusavinti jos turtą užsienyje Ukrainos naudai, Rusija tuoj pat prisimena jos pačios ką tik atmestą tarptautinę teisę ir tokį nusavinimą smerkia kaip prieštaraujantį tarptautinei teisei. Tokiomis sąlygomis vis mažiau aktuali teisė kaip leidimų-paliepimų vienovė, bet labai populiarus bet kokio turinio įstatymas tiek kiek jis gali legalizuoti ir bet kurią politinės valdžios savivalę, versti teisininkus nuolankiais šios savivalės vykdytojais. Putiniškosios Rusijos konstitucinio teismo teisėjai pasirodę viską, ką režimas smurtu pagrobs Ukrainoje, legalizuoti remdamiesi to paties smurtautojo priimamais įstatymais ir aiškinti Konstituciją taip, kad šis aiškinimas sutaptų su smurtautojo imperinės politikos tikslais. Bendrosios kompetencijos teismų teisėjai, remdamiesi tais pačiais smurtautojo norminiais aktais, irgi priversti skirti drakoniškas bausmes savo piliečiams už bet kokią pasisakymą prieš šiais „įstatymais“ legalizuotą ir elementarią žmogaus teises paneigiančią savivalę. Šitaip Rusijos teismai priversti pereiti nuo tarnavimo žmonėms prie tarnavimo diktatoriškai valdžiai. Tai reiškia, kad Putino Rusijoje išnyksta teisininkai (juristai) ir lieka tik legistai, savo priimamais sprendimais ir nuosprendžiais tampantys ne

1 Algimantas Dziegoraitis, „Aktualios teisinės valstybės ir advokatūros problemos“, *Justitia* 10, 4 (1997): 6–9, 23–24; Algimantas Dziegoraitis, „Kriminalinė bausmė ir probacija teisinėje valstybėje“, *Justitia* 17, 5 (1998): 10–11, 20–22 ir kt.

teisingumo vykdytojais, o smurtaujančios valdžios bendrininkais.

Teisė kaip leidimų-paliepimų pusiausvyra visada eina kartu su teisingumu ir bendruoju gėriu, o įstatymas gali skelbti teises be pareigų arba pareigas, nesukuriančias teisių, ir dėl to reikšti grupinę naudą ar net atvirą nusikaltimą. Todėl suprantama, kodėl totalitariniuose režimuose itin nemėgstama teisė (teisingumas) ir itin šlovinamas įstatymas (teisėtumas). Tik remiantis teise, o ne įstatymu atsiranda pagrindas teigti, kad Rusijos teisė į suverenitetą, atskirtą nuo pareigos gerbti kitų tautų teisę į suverenitetą, nustoja būti teise ir virsta agresyvia privilegija, įgyvendinama smurtu ir dėl to smerkiama civilizuoto pasaulio tiek kiek jis pripažįsta teisės kaip leidimų-paliepimų pusiausvyros viršenybę.

Rusija, ignoruodama tiek tarptautinę teisę, tiek ir teisę apskritai, vadindama savo agresiją prieš Ukrainą ne karu, o „specialia karine operacija“, pati prieš savo valią skelbia teroristine valstybe, nes masinės kitos šalies žmonių žudynės ir civilizacijos griovimas nepaskelbus karo pagal visus tarptautinės teisės aktus laikoma terorizmu. Karas arba terorizmas: jei šiuo atveju – ne karas, tai – terorizmas. *Tertium non datur*. Žinoma, kad teroristai nepripažįsta ir elgesio su karo belaisviais taisyklių, nes terorizmo akcijoje nėra ir negali būti belaisvių (jie yra tik karo metu). Teroristų akcijoje yra tik įkaitai ir grobis. Neatsitiktinai Putino Rusija pareiškė, kad ji teis į nelaisvę paimtus Ukrainos „Azovstal“ gynėjus kaip nusikaltėlius. Šiuo ketinimu, o pastaruoju metu ir viešai žudydama belaisvius, ji pateikė dar vieną papildomą savo akcijos kaip teroristinės įrodymą. Remiantis teise, aukos teisė gintis (priešintis) – teisėta veikla, pagal terorizmo logiką – „nusikaltimas“, kuris turi būti baudžiamas, kad tai būtų pamoka visiems, norintiems pasipriešinti siekiui teisės viešpatavimą keisti jėgos viešpatavimu.

Į šią teisės negerbimo tendenciją savaip įsijungia net ir krikščioniškų bažnyčių vadovybė, linkusi versti bažnyčią priedėliu prie esamo režimo politinių institucijų siekiant pateisinti, paremti bet kokią valdžios politiką, taip pat ir agresyvią. Maskvos ir visos Rusijos stačiatikių bažnyčios patriarchas Kirilas į agresorės Rusijos karius, siunčiamus žudyti Ukrainos žmonių, 2022 m. kreipėsi tokiais žodžiais: „Nebijokite prarasti savo gyvybių, nes tai nuplauna visas padarytas žmogaus nuodėmes.“ Dar daugiau, žudyti ir žūti siunčiamus Rusijos karius jis lygino su Jėzumi, kuris ryžėsis savo paties egzekucijai, kad atpirtų žmonių nuodėmes². Suprask – juo žudikas su didesniu vidiniu džiaugsmu ir savęs išsižadėjimu žudys Ukrainos žmones, tuo labiau bus apsivalęs nuo turimų ir būsimų nuodėmių. Šiuo atveju specialiai prisimintas Kristus, nors ir iškreipta prasme, kad jo vardu įtikinamiau ir įtaigiau būtų galima pakviesti Rusijos stačiatikių minias žudyti, taip pat ir masiškai, Ukrainos žmones. Šitaip Kirilo palaimintas „tikėjimo broliš“ turįs dvasiškai pasijusti einantis į šį žygį ne tik „nusiplauti visas nuodėmes“, bet ir atlikti „kilnią misiją“ – kurti Rusijos imperiją, be atodairos naikinti Ukrainos žmones nuo kūdikio iki suaugusio, nes, pasak Kirilo, šis karas turįs ir „metafizinį pagrindą“ – totaliai sunaikinti priešą.

Remiantis spaudos pranešimais, šį stačiatikių bažnyčios pajungimą imperinei Rusijos

2 „Patriarchas Kirilas kreipėsi į rusų karius: žūtis Ukrainoje nuplaus visas nuodėmes“, *Delfi*, 2022 m. rugsėjo 26 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/world/patriarchas-kirilas-kreipesi-i-rusu-karius-zutis-ukrainoje-nuplaus-visas-nuodemes-91326571>.

politikai patriarchas Kirilas tęsė ir sveikindamas agresijos prieš Ukrainą sumanytoją, vykdytoją V. Putiną jo 70 metų jubiliejaus proga. Pasak Kirilo, ne kas kitas, o Dievas pastatęs Putiną prie valdžios vairo. „Dievas jus atvesdino į valdžią, kad galėtumėte vykdyti ypatingos svarbos <...> tikslą“, suprask – kurti naujo tipo imperiją. „Dievo parinktajam“ paklūstantis patriarchas paragino visus tikinčiuosius „melstis už Putino sveikatą“, kad naujasis Kirilo dievas suteiktų Putinui papildomų jėgų masiškiau žudyti Ukrainos žmones ir pačiam intensyviau nužmogėti.

Tačiau šitoks Kirilo elgesys nėra ir nebuvo vienišas istorijoje. Siekį pajungti bažnyčią valstybės agresijai skatinti ar užgrobtų žemių aneksijai legalizuoti ne kartą naudojo totalitariniai režimai. Ir taip būta ne tik viduramžiais. Lietuva tai patyrė ir XX a. pradžioje. L. Želigovskiui užgrobus Vilniaus kraštą ir siekiant „referendumu“ legalizuoti šios agresijos rezultatus, Lenkijos valdžia 1921 m. lapkričio 30 d. paskelbė dekretą „Dėl rinkimų nuostatų“, kuriais ne tik uždraudė visus lietuvių laikraščius – galimą opozicinę agitaciją, bet aneksijai pasitelkė ir krašto katalikų bažnyčias, iš kurių sakyklų grasinta „amžinosiomis pragaro bausmėmis tiems, kurie nepritartų prisijungimui prie motinėės Lenkijos“³. Tokiu pat „referendumu“ Rusija 2014 m. siekė legalizuoti okupuoto Krymo aneksiją.

Teisės požiūriu keistai į Rusijos karą prieš Ukrainą sureagavo ir Romos popiežius Pranciškus. Jis nors ir pasmerkė Kirilo pastangas pajungti bažnyčią imperinei politikai, o patį Kirilą įvardijo „Putino patarnautoju“⁴, bet Rusijos karą pavadino „Putino karu“, o rusų tautą – „didžia“, tarsi Ukrainoje kariautų ir žudytų ne „didi“ rusų tauta, o tik pats Putinas su Šoigu ir kt. Siekdamas sutapatinti agresoriaus ir jo aukos kančias, popiežius inicijavo ar sankcionavo Romoje procesiją, kurioje rusė ir ukrainietė nešė neva tą pačią abiejų tautų kančią simbolizuojantį kryžių. Postuluojama, kad agresorius ir jo auka „vienodai kenčia“. Agresoriaus kančia yra savanoriška ir savanaudiška, jis laikinai kenčia, kad užgrobtų naujas teritorijas, pavergtų jų žmones, o jų kančias paverstų nuolat truncančiomis ir agresoriui naudingomis. Jis renkasi kančią kaip būtiną, bet laikiną kelią į grobį, kuris agresoriaus kančią ateityje paverstų jo džiaugsmu. Todėl jo kančia niekada neverta padorių žmonių užuojautos. Uždėti agresoriaus ir aukos tautoms tą pačią kančią reiškiantį simbolį įmanoma tik neigiant skirtumą tarp teisės ir neteisės, tarp agresoriaus ir jo aukos.

Nepagarba teisei reiškiamą ir raginant neginti teisę. Vokietijos „intelektualų“ laiške Italijos, Prancūzijos ir Vokietijos vyriausybės tų šalių politikai 2022 m. raginti neteikti ginklų Ukrainai, o Ukraina – siekti paliaubų su Rusija bet kokia kaina⁵. Teisine kalba tai reikštų netrukdyti Rusijai kuo greičiau ir kuo mažesniu savo krauju pavergti nepriklausomą valstybę, pasirinkusią laisvės, žmogaus teisių, demokratijos ir teisinės valstybės kelią. Tai raginimas atsisakyti valios priešintis, nors be tokios valios nėra ne tik laisvės, bet ir paties žmoniškumo. Būtent valia priešintis skiria vergą nuo laisvo žmogaus.

3 Algimantas Liekis, *Teisė ir teisingumas Lietuvoje, I* (Vilnius, 2008), 138–139.

4 Guy Faulconbridge, „Russian Orthodox Church scolds Pope Francis after ‘Putin’s altar boy’ remark“, *Reuters*, 2022 m. gegužės 4 d., <https://www.reuters.com/world/europe/kremlin-says-no-agreement-reached-possible-meeting-between-putin-pope-francis-2022-05-04/>.

5 Pranešimas Delfi, 2022 m. gegužės 22 d.

Tokį patį kvietimą gyventi ne teisės, o jėgos viešpatavimo sąlygomis, susijusį su karu Ukrainoje, 2023 m. kovo 30 d. demonstravo ir Austrijos parlamento „Austrijos laisvės partijos“ (FPÖ) frakcija. Ji atsisakė išklausti parlamente Ukrainos prezidento kalbos demonstratyviai palikdama posėdžių salę. Turintiems mažiau jėgos esą ne tik nedera siekti laisvės, bet ir nepatogu net apie ją kalbėti, apie tai klausyti, nes tai gali ižesti stipriojo monopolį į laisvę. Laisvės „skelbėjai“ paliko parlamento salėje savo „popierinius atstovus“ – lenteles su užrašais „Vieta taikai“ ir „Vieta neutralitetui“, nes taika jiems – tai sutartis be laisvės, teisės ir teisingumo, o tik nusilenkimas stipriojo valiai. Panašią prasmę jie teikė ir neutralumui, kuris šiuo atveju sietinas su kvietimu pasyviai stebėti, kaip naikinama artimo teisė ir jos kuriamas pasaulis. Bet tas, kas negina teisės konkrečiu atveju, pasak R. Iheringo, negina ir teisės apskritai. O neginama teisė neegzistuoja.

Vykdytojas kaltas, o jam įsakęs nusikalsti nekaltas. Problemos, susijusios su teisės vaidmens menkinimu, stebimos ir Lietuvos valstybės institucijų veikloje. Viena iš jos formų – sistemos baimė. Vieni faktai teisės požiūriu smerkiami, kiti faktai kaip pirmųjų priežastys laikomi teisei neprieštaraujančiais. Lietuvos Seimas 1998 m. liepos 16 d. priėmė įstatymą, kuriuo KGB (ru. *Komitet gosudarstenoj bezopasnosti*) pripažintas nusikalstama organizacija, o štai SSKP-LKP, tą KGB įkūrusi, jam vadovavusi, įpareigojusi jį daryti sunkius nusikaltimus: tremti į Sibiro pražūtį tūkstančius Lietuvos žmonių, nurodinėjusi kaip kankinti ir žudyti suimtuosius, tyčiotis iš žuvusių Lietuvos partizanų palaikų pagal šį įstatymą, nenusikalstama. Kitaip sakant, KGB – tai šios partijos sumanytų ilgalaikių ir sistemingų nusikaltimų vykdymo įrankis, skirtas kuo efektyviau šiuos nusikaltimus vykdyti ir pačios partijos diktatūrai garantuoti. Bet kaltas įrankis.

Šiuo atveju sąmoningai ar nesąmoningai vadovautasi viduramžių taisykle: *Princeps legibus solutus* (Įstatymai valdovo nevaržo arba jam negalioja)⁶. Pagal šią taisyklę nusikalsti gali tik pavaldiniai (šiuo atveju – KGB, NKVD), bet negali nusikalsti tie (SSKP-LKP), kurie įsako pavaldiniams šiuos nusikalimus daryti. Pirmuosius galima įstatymu pripažinti nusikaltėliais, juos teisti, o štai antrųjų – nevalia, nes jie priklauso aukštesnei kastai – nusikaltimų sumanytojų, nusikaltimus vykdyti įsakytojų kastai. Todėl oficialiai jie visada turi atrodyti esą elgiasi teisėtai, visada tinka padoriai kompanijai. Remiantis šia logika, visos dorybės kildinamos ne iš teisės, o iš jėgos, kuri viską išteisina ir viską pateisina. Kinijos užsienio reikalų ministerijos atstovas, atsižvelgiant į 2023 m. kovo 17 d. spaudos pranešimą, gindamas Rusijos prezidentą V. Putiną nuo Tarptautinio teismo persekiojimo, ragino tarptautinę bendruomenę ir toliau gyventi pagal šią viduramžių taisyklę: „*Valstybių vadovai turi imunitetą nuo tarptautinės teisės.*“

Taip sąmoningai ignoruojamas faktas, kad gyvename ne XIV ir ne XVI, o XXI amžiaus civilizacijos sąlygomis, kai oficialiai galioja ne jėgos, o teisės viršenybės principas, pagal kurį visi asmenys, nepriklausomai nuo socialinės padėties, yra lygūs prieš civilizuotą įstatymą ir vienodai jam pavaldūs. Būtent šią civilizuotų valstybių valią išreiškiantis Tarptautinis

6 Šis principas istorijoje žinomas ir nusakytas kitais žodžiais: *Prima Sedes a nemine juridicatur* (Sosto pirmasis negali būti teisiamas).

baudžiamasis teismas (TBT) 2023 m. kovo 17 d. Hagoje pasmerkė Kremlius ir jo advokatų bandymą toliau gyventi pagal minėtą viduramžių taisyklę ir išdavė arešto orderį suimti ir teisti sunkių nusikaltimų prieš Ukrainą sumanytoją, organizatorių ir įsakytoją Rusijos prezidentą V. Putiną, pasiuntusį savo pavaldinius masiškai žudyti Ukrainos žmones, grobti jų vaikus, naikinti jų civilizaciją.

Šis Teismo sprendimas, neatsižvelgiant į tai, bus Putinas suimtas ir nuteistas ar ne, savaime yra itin svarbus teisinis precedentas, panaikinantis iki šiol trukusią viduramžių tradiciją ir sugrąžinantis teisės viršenybės principo galiojimą ne tik į vidaus teisę, bet ir į tarptautinę baudžiamąją teisę. Apie tai buvo pasakyta nuomonė ir 1946 m. Niurnbergo tribunolo įstatuose, teisiant Vokietijos vyriausybę ir konkrečius jos narius už panašaus tipo nusikaltimus: įsakantis nusikalsti pavaldus baudžiamajai atsakomybei, kaip ir jo įsakymų vykdytojas. TBT įsteigimas ir jo veikla⁷ – tai praktinis Niurnbergo įstatų galiojimo atkūrimas XXI a. sąlygomis⁸.

TBT sprendimas yra reikšmingas metodologinis teisinis pagrindas (orientyras) ir šiuo metu sprendžiant Lietuvos Seime klausimą dėl SSKP-LKP pripažinimo nusikalstama organizacija, veikusia lygiai taip pat, kaip anuo metu nacistinė Vokietijos vyriausybė. Priešingu atveju reikštų, kad Lietuvos Seimas, pripažindamas KGB nusikalstama organizacija, o ją įsteigusią ir nusikaltimams daryti įpareigojusią SSKP-LKP laikydamas teisėta, toliau pritaria minėtai viduramžių taisyklei, nepritaria minėtam TBT sprendimui⁹, teisės viršenybės principui ir netiesiogiai solidarizuojasi su Kremliumi ir Pekinu, kurie siekia, kad ir XXI amžiaus pasaulis gyventų pagal viduramžių taisykles¹⁰.

Tendencija gyventi ne pagal teisės, o pagal asmeniškai nusistatomas arba tik konkretiems asmenims naudingas elgesio taisykles. Vyraujant individualizmo ideologijai, absoliutinai asmens prioritetą, formuojasi individualistiniai judėjimai (antivakserių, suverenų, piliečių, reikalaujančių dvigubos arba daugybinės pilietybės, suprantamos savanaudiškai...), kurie oficialiai pasiskelbia gyvenimą pagal savo pačių susikuriamas taisykles, naudingas tik jiems, skirtingas nuo viešosios teisės nustatomų. Palaikymo ir paskatų ši tendencija susilaukia ir iš viešosios valdžios. Lietuvos Konstitucinis Teismas 2011 m. rugsėjo 28 d., veikiamas Europos Žmogaus Teisių Teismo ir naikindamas ribą tarp teisiųjų ir neteisiųjų santykių, pripažino ir „kitas šeimos formas“ vienodai legalias šalia Konstitucijoje įtvirtintos¹¹. Premjerė I. Šimonytė 2022 m. gegužės 3 d. irgi viešai teigė: šeima yra visa tai, ką atskiras asmuo laiko šeima. Teisinis turinys šalinamas ir iš kitų fundamentaliųjų teisiųjų

7 Tarptautinis baudžiamasis teismas įsteigtas 1998 m. liepos 17 d., įsigaliojo 2002 m. liepos 1 d.

8 Tačiau, pragmatizmui dažnai nusveriant teisės viršenybę, sunku prognozuoti TBT sprendimų likimą praktikoje. Mongolija, pasirašiusį Romos statutą ir tuo įsipareigojusi vykdyti TBT sprendimus, atsisakė 2024 m. vykdyti minėtą TBT išduotą arešto orderį V. Putino atžvilgiu.

9 Lietuva ratifikavo TBT įsteigusį Romos statutą 2003 m.

10 Plačiau žr.: Alfonsas Vaišvila, „Sovietų Sąjungos komunistų partijos-Lietuvos komunistų partijos pripažinimo nusikalstama organizacija pagrindai“, iš *Priešiška ideologija: iššūkiai ir atoveiksmiai* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2024), 59–60.

11 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

sąvokų, tarp jų ir iš pilietybės... Žinoma, kad pilietybės teisinį turinį (tapatumą) sudaro asmens ir valstybės abipusis susisaistymas teisėmis ir pareigomis. Į šią teisių ir pareigų priklausomybę pilietybėje kėsinama „dvigubos arba daugybinės pilietybės“ institutu, kuriam pavedama naikinti pilietybėje valstybės ir piliečio abipusiškumą. Siekiama, kad Lietuvos piliečiu būtų pripažinta teisė būti asmeniui, gyvenančiam užsienyje, turinčiam kitos valstybės pilietybę, bet atleistam nuo pagrindinių Lietuvos piliečio pareigų savo valstybei: nemokančiam valstybės išlaikymo mokesčių ir neįsipareigojusiam ją ginti agresijos atveju.

Taip kuriama ne tik teisinė, vertybinė, bet ir loginė sumaištis: formaliai toks Lietuvos pasą turintis asmuo – Lietuvos pilietis, o kaip pareigų Lietuvai neturintis – ne pilietis. Be to, Lietuvos pasą išdavimas tokiam asmeniui gali būti traktuojamas ir kaip dokumento klastojimas, nes Lietuvos pasas išduodamas asmeniui, nevykdančiam pareigų Lietuvai ir dėl to neturinčiam teisės į tokį pasą. Bet jei šį abipusiškumą paneigiantį santykį valstybė vis dėlto nori įtvirtinti įstatymu kaip pilietybę, tai reiškia, kad iš pilietybės sąvokos norima pašalinti teisinį turinį, daiktus vadinti netikrais pavadinimais, klaidinti visuomenę, kad ji prarastų gebėjimą skirti teisę nuo neteisės. Bet nežinant, kur prasideda ir baigiasi teisė, kaip pagal ją elgtis?

Dviguba pilietybė be pareigų Lietuvai toliau gilina nepagarbą teisei ir tuo, kad pažeidžia lygiateisiškumo principą Lietuvoje gyvenančių piliečių atžvilgiu – jų teisės saistomos pareigų Lietuvos valstybei, o nuolat gyvenančių užsienyje Lietuvos piliečių tokios pat teisės nebūtų saistomos pareigų. Be to, dvigubą pilietybę siūlyta suteikti tik Lietuvai „draugiškoje šalyje“ gyvenantiems ir tų šalių pilietybę turintiems lietuviams, t. y. įtvirtinti užsienio lietuvių diskriminaciją pagal gyvenamąją vietą ir taip dar vienu aspektu pažeisti tą patį lygiateisiškumo principą.

Įstatymai, kurie ignoruoja piliečių lygiateisiškumą, nėra nei teisiniai, nei atitinkantys Konstituciją. Be to, kur nėra lygiateisiškumo, ten nėra ir pačios teisės kaip kylančios iš lygiateisiškumo. Galbūt intuityviai tai jausdami, Lietuvos piliečiai net dviejuose referenduose buvo nepakankamai aktyvūs ir tokiu būdu netiesiogiai pasakė dvigubai pilietybei „ne“. 27 Europos valstybės, laiknčios save teisinėmis, bet legalizuodamos „dvigubą pilietybę“, liudija, kad pragmatizmo viršenybė jos kelia aukščiau teisės viršenybės, kviečia gyventi vis siaurėjančioje teisės ir teisingumo galiojimo srityje.

Lygiateisiškumas nelaikomas visuotiniu įpareigojančiu teisės principu sprendžiant ir kitus visuomenei reikšmingus klausimus. Štai Vilniaus mero ir Vidaus reikalų ministrės sprendimu K. Škirpos Atminimo lentos pakabinimas prie buvusios pirmosios komendantūros Vilniuje pastato, negavus formalaus valdžios leidimo, paskelbiamas neteisėtu ir pati atminimo lenta sunaikinama pavydėtiniu operatyvumu (kitą dieną po jos pakabinimo). O štai Naujoje Vilnioje pastatyta stela lenkų okupacinės kariuomenės įgulos buvimo šioje vietoje (1922–1939) šimtmečiui paminėti stovi jau daugiau kaip metus, nors oficialiai irgi skelbiama neteisėtai („be savivaldybės leidimo“) pastatyta ir dar propaguojanti Lietuvos žemių okupaciją, o sykiu ir totalitarinį režimą, vykdžiusį tą okupaciją. Matyt, Vilniaus merui ir minėtos ministerijos vadovei atrodė, kad Lietuvos žemių okupaciją šlovinantys paminklai yra didesnės vertybės lietuvių tautai ir todėl uoliau saugotini negu pastangos pagerbti

Lietuvos valstybės atkūrimo idėją 1941 m. ir ją vykdyčiusius asmenis (1941 06 22–27 sukilimas).

Šiame valdžios ir piliečių konflikte visuomenę itin supriešino Viešojo administravimo įstatymo 31 str.¹², nustatęs teisei ir Konstitucijai galimai priešingą tvarką: „*Jei per prašymo nagrinėjimo terminą, nustatytą šiame įstatyme, nėra priimtas sprendimas, laikoma, kad priimtas neigiamas sprendimas, kurį asmuo gali apskųsti Administracinių ginčų komisijai.*“ Jame palaimintas ne tik valdžios neveikimas, jos arogancija piliečių atžvilgiu, bet ir pats neveikimas skelbiamas veikimu, t. y. daiktai vadinami netikrais vardais, o nepagarba asmens teisėms – pagarba. Tuo siekiama pirmiausia tarnauti ne piliečiams, o valdininkams, kad tais atvejais, kai jiems sunku surasti argumentų visuomenėje nepopuliariam neigiamam sprendimui pagrįsti, jie galėtų tokių argumentų visai nenurodyti, nutylėti, o tylėjimą, kaip minėta, traktuoti kaip neva argumentuoto neigiamo sprendimo priėmimą ir taip neveikimu riboti piliečių teises, kurstyti nesusipratimus tarp valdžios ir piliečių. Šiuo atveju konstitucinis piliečių (tautos) prioritetas valdžios atžvilgiu („*valdžios įstaigos tarnauja žmonėms*“, 5 str. 3 d.), būdingas teisei valstybei, slaptai keičiamas valdžios prioritetu, būdingu autoritarinėms, totalitarinėms valstybėms.

Leidimas skųstis neturint ką skųsti. 31 straipsnis siekia dar toliau. Jis leidžia valdininkui per minėto įstatymo nurodytą 30 dienų (28 str.) terminą nepranešti pareiškėjui apie jo prašymo atmetimo argumentus, nulėmusius jo prašymo atžvilgiu neigiamą sprendimą, bet kartu suteikia pareiškėjui teisę skųsti tokį jam nežinomą „sprendimą“ minėtai ginčų komisijai. Šiuo atveju nesunku įžvelgti užslėptą demagogiją: pareiškėjui suteikiama teisė, kuria jam sunku ar neįmanoma pasinaudoti, nes pareiškėjas, negavęs atsakymo-oficialaus rašto ir dėl to nežinodamas jo prašymą neigiamai nulėmusio sprendimo argumentų, faktiškai netenka ir realios teisės skųstis Administracinių ginčų komisijai, nes tiesiog neturi ką skųsti. Juk skundžiamas ne pats neigiamas sprendimas, o jo argumentai. Tik dėl jų komisijoje ar teisme vyksta ir gali vykti ginčas.

Toks mąstymas buvo būdingas ir sovietams. Sovietų konstitucija skelbė sąjunginių respublikų teisę išstoti iš Sovietų Sąjungos, bet nenustatė tokio išstojimo įstatyminio mechanizmo, todėl leido valdžiai išoriškai atrodyti „demokratiškai“ ir sykiu skelbti neteisėtą bet kokį bandymą pasinaudoti tokia „išstojimo teise“ ir griebtis smurto prieš bandančius šia teise pasinaudoti.

Minėto įstatymo 31 straipsnis, slaptai įtvirtindamas valdžios pirmumą piliečių atžvilgiu, rodo, kaip lengva žodžiais drausti autoritarizmą, totalitarizmą, jų propagandą, ir kaip sunku tokių režimų apraiškas pastebėti ir jų išvengti norminant konkrečias viešojo administravimo sritis.

Akivaizdu, kad tarnauti piliečiams galima tik veikimu, priimant tiek pozityvius, tiek ir negatyvius sprendimus, bet kiekvienu atveju oficialiu raštu nurodant tokių sprendimų dalykinius ir teisinius pagrindus. Neigiamo sprendimo priėmimas reikalauja net ir didesnio valdininkų loginio aktyvumo negu teigiamo sprendimo atveju, nes reikia išsamiai nurodyti

12 Valstybės žinios, 1999 06 07, Nr. VIII-1234.

atsisakymo išduoti leidimą argumentus – esminę sprendimo dalį, kurią ir galima ginčyti Administracinių ginčų komisijoje. To nedarant sąmoningai ar nesąmoningai iškeliamas minėtas valdžios pirmumas prieš piliečius, o su juo legalizuojama ir atitinkama valdžios savivalė piliečių atžvilgiu.

Čia paminėti tik keli faktai (nekalbant apie įvairias kriminalinės agresijos, neteisėtos imigracijos legalizavimo formas) – pavienės aiškėjančios apraiškos, būdingos bendrai tendencijai, vis naujais ir grubesniais būdais menkinti teisę kaip vertybę, ją ignoruoti ar siaurinti jos galiojimo lauką. Šią tendenciją galima pavadinti teisės krize, kuri labai primena situaciją, susiklosčiusią Europoje prieš II pasaulinį karą, kuris tada irgi prasidėjo vis plačiau atsisakinėjant nuo teisės kaip vertybės, jos vietą laipsniškai užleidžiant pragmatizmui ir agresyviai grupiniam interesui, labiau pasitikinčiam jėga negu teise.

Žmonija laikas nuo laiko tarsi pavargsta nuo teise grindžiamos tvarkos. Žmogiškas gyvenimas jai pasirodo nuobodus, nedinamiškas ir svarbiausia – neatitinkantis atskirų socialinių grupių išaugusios jėgos ir jų siekio plėsti savo laisvę ir artimo laisvės sąskaita. Todėl viršų ima noras vis dažniau gyventi ne pagal civilizacijos, o pagal asmeninės naudos, savavališkai nusistatomas taisykles, arba pagaliau – pagal gamtos tvarką, kuriamą jėgos.

2024 m. spalio 8 d.